

Duško Prelević

VILIJAMSONOVA KRITIKA FILOZOFSKOG EKSCHEPCIONALIZMA

(Williamson, T., 2007., *The Philosophy of Philosophy*,
Oxford: Blackwell, pp.xiv + 332)¹

Kada su ga Džulijan Bagini i Džeremi Stangrum, u intervjuu iz 2001. godine, pitali čime će se baviti nakon *Knowledge and Its Limits*, Timoti Vilijamson² je odgovorio: “Želim da se bavim različitim vrstom problema koji spadaju u oblast poznatu kao modalna metafizika, pitanjima o prirodi mogućih bića. Mogu da vam to ilustrujem na jednom primeru. Možemo reći da su Dž. F. Kenedi i Merilin Monro mogli da imaju dete, i problem koji bi tada iskrsao jeste: da li se može reći da

- 1 Tekst je napisan u okviru projekta «Problem eksplanatornog jaza u filozofiji i nauci», koji se vodi pod evidencionim brojem 149010, i koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj. Autor je stipendista Ministarstva.
- 2 Timoti Vilijamson (Timothy Williamson) je Wykeham Professor of Logic at Oxford. Na ovoj katedri je, između ostalih, naslednik Džon Kuk Vilsona (John Cook Wilson), Henrija Prajsa (Henry Price), Alfreda Ejera (Alfred Ayer), Majkla Dameta (Michael Dummett) i Dejvida Viginsa (David Wiggins). Prva knjiga koju je objavio bila je *Identity and Discrimination* (Blackwell 1990), dok je svetsku slavu postigao sa knjigom *Vagueness* (Routledge 1994), u kojoj nudi epistemičko rešenje soritskog paradoksa. Pored knjige *Knowledge and Its Limits* (Oxford 2000), objavio je mnoštvo autorskih i koautorskih tekstova u prestižnim svetskim časopisima i zbornicima, od kojih su mnogi, poput «On the Paradox of Knowability» (*Mind* 96, 1987, pp. 256-261), «Inexact Knowledge» (*Mind* 101, 1992, pp. 217-242), «Existence and Contingency» (*Aristotelian Society*, sup. vol. 73, 1999, pp. 181-203), «Knowing How» (zajedno sa Džejsonom Stenlijem (Jason Stanley), *The Journal of Philosophy* 98, 2001, pp. 411-444), i «Vagueness in Reality» (u: Loux, M., and Zimmerman, D., (eds.), *Oxford Handbook of Metaphysics*, Oxford 2003, pp. 690-715), ostali posebno zapaženi. Bio je predsednik *Aristotelian Society* and *Mind Association*. Jedan je od direktora međunarodne škole koja se održava u Dubrovniku i koja predstavlja dugogodišnju vezu između srpskih (i nekada jugoslovenskih) i oksfordskih postdiplomaca. Čest je gost na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Prisustvovao je, između ostalog, 2005. godine na memorijalnoj konferenciji «Explanatory Gap», održanoj u čast pokojnog profesora Nikole Graheka, dok je 2008. godine promovisao *The Philosophy of Philosophy*. Ove godine je takođe održao gostujuće predavanje pod naslovom «Improbable Knowing». Trenutno piše knjigu koja će se ticati filozofske primene modalnog računa predikata drugog reda. Intervju sa njim, koji se najviše tiče knjige *Vagueness*, može se videti u Baggini, J. and Stangroom, J., (eds.), *New British Philosophy*, London 2002, pp. 147-165.

postoji nešto poput mogućeg deteta Dž. F. K.-a i Merlin Monro. Ako može, kakva je to vrsta stvari? Ova oblast je podložna krajnje preciznoj logičkoj analizi, ali je i takva da nam sugeriše da je priroda egzistencije veoma različita od onoga kako je ljudi obično doživljavaju”.³

Vilijamson se, pak, pored ovakvih pitanja, koja se tiču modalne metafizike, u proteklom periodu bavio i epistemološkim aspektima ovakvog problema (onim što se popularno naziva modalna epistemologija), ali i jednom opštijom vrstom pitanja koja su delimično istorijsko-filozofska, i koja u većoj meri zadiru u razmatranje prirode same filozofije. Ono što je zajedničko gotovo svim radovima koje je do sada objavio jeste “krajnje precizna logička analiza”, oličena u velikom poznavanju filozofsko-logičke materije, pomešana sa prepoznatljivim britanskim smislom za humor, analiza nad čijom suptilnošću teško da možemo ostati (slagali se s njim ili ne) ravnodušni.

Kao rezultat takvog intenzivnog i kontinuiranog rada nastala je *The Philosophy of Philosophy* koja, u velikoj meri, predstavlja prerađeni zbornik radova u kojem je, na vešt način, objedinjen znatan broj ideja koje je ovaj istaknuti svetski filozof više od dve decenije stavljao na uvid filozofskoj čitalačkoj publici, objavljujući ih u prestižnim svetskim časopisima i izdavačkim kućama.

U predgovoru Vilijamson navodi razloge iz kojih svoju knjigu nije naslovio drugim imenom. Tako, na primer, stavljanje sintagme “filozofski metod” u naslov knjige predstavljalo bi nešto što, po njegovom mišljenju, nije prvenstveni cilj jednog filozofa filozofije. Naime, on smatra da je, kao što je slučaj sa filozofijom nauke, cilj filozofije filozofije pre svega njeno “razumevanje”, a ne da se naučnicima ili filozofima dele saveti kako treba da se bave svojim poslom. Sa druge strane, naslov “metafilozofija” bi bio neodgovarajući jer filozofija filozofije sama po sebi predstavlja deo filozofije i filozofskog promišljanja njene prirode, a ne nešto što bi joj bilo spoljašnje (str. ix-x).

U uvodu Vilijamson navodi svoju prvenstvenu nameru da opravda tradicionalni metod filozofiranja koji naziva “kabinetski metod” (*armchair method*),⁴ ali u jednom novom svetlu, koje odražava duh vremena u kome se filozofija nalazi danas. Ideja koju želi da iznese jeste da je moguća kabinetska filozofija koja ne bi potpadala pod tradicionalni stereotip razlikovanja apriornog i aposteriornog saznanja.⁵

3 Baggini, J. and Stangroom, J., (eds.), *New British Philosophy*, London 2002, p. 162.

4 U knjizi se takođe govori o «armchair philosophy», koja se, pored «kabinetska filozofija», može prevesti, imajući u vidu Dekartove Meditacije, i kao «filozofija kraj kamin».

5 Ideja da je moguće kabinetsko znanje koje ne bi bilo apriorno može se naći i u Block, N. and Stalnaker, R., “Conceptual Analysis, Dualism, and Explanatory Gap”, *The Philosophical Review* 108, 1999, pp. 1-46. Kritika ovakvog stanovišta može se naći u Chalmers, D. and Jackson, F., “Conceptual Analysis and Reductive Explanation”, *The Philosophical Review* 110,

Naime, tradicionalno se za filozofiju smatra da je apriorna disciplina koja se po tome u najvećoj meri razlikuje od nauke čiji je metod prvenstveno aposterioran (merenje, posmatranje, eksperiment). Isto tako, filozofi se često prilikom dokazivanja pozivaju na svoje intuicije i smatraju da njihova evidenciona vrednost nije ništa manja od ostalih vrsta evidencije kojima se služe naučnici. Na taj način, čini se da filozofi prilikom istraživanja koriste posebne sazajne sposobnosti, koje se razlikuju od onih koje se koriste u nauci i zdravorazumskom mišljenju i govoru, a takođe izgleda da je i njihov predmet istraživanja različit.

Sve ovo izgleda moguće iz razloga što se, prema tradicionalnom stanovištu, može uspostaviti jasna distinkcija između apriornog i aposteriornog saznanja, distinkcija koju je moguće primeniti u svakom pojedinačnom slučaju.

U tom smislu je filozofija suštinski različita od nauke i zdravog razuma. Ovakvo shvatanje filozofije Vilijamson naziva “filozofski eksepcionalizam” i to je osnovno stanovište koje u svojoj knjizi želi da opovrgne. Neki filozofi u takvom pristupu vide vrlinu filozofskog poduhvata, smatrajući da su teorije koje filozofija pruža nezavisne od naučnih teorija i da su od njih pouzdanije. Njih Vilijamson naziva “grubim racionalistima”. Sa druge strane, “grubi empiričari”, koji se često deklariraju kao “naturalisti”, u ovakvom pristupu vide slabost filozofije jer je isuviše imuna na empiričku korekciju.

Analitička filozofija je, u svojim počecima, koristeći se tradicionalnom pretpostavkom o prirodi filozofskog poduhvata, pokušala da na jedan suptilan način odgovori na zamerke naturalista. To su činili time što su *umanjili ambicije* same filozofije. Prema njima, filozofski problemi se mogu (raz)rešiti bilo reformom jezika, bilo razumevanjem jezika koji koristimo u svakodnevnom govoru (str. 10). Odgovor na činjenička pitanja treba prepustiti naučnicima, a ono što ostaje filozofima jeste intelektualna opremljenost da se pristupi aposteriornom istraživanju, to jest, jezička ili pojmovna kompetencija koju poseduju.

Popularnije rečeno, filozofi su ti koji *govore* o stvarima, a naučnici *dokazuju* hipoteze. Nastanak analitičke filozofije vezan je za ono što je Gustav Bergman (*Gustav Bergmann*) nazvao “jezički obrt”,⁶ i on se, ukoliko sledimo Majkla Dameta (*Michael Dummett*), prvi put desio u Fregeovom *Die Grundlagen der Arithmetik* iz 1884. godine, a sistematski je razvijen u Vitgenštajnovom *Tractatus*-u.

Sedamdesetih godina prošloga veka, mnogi filozofi su, sledeći ideju Džerija Fodora (*Jerry Fodor*) o “jeziku misli”,⁷ osporili jedan od osnovnih aksioma

2001, pp. 315-361.

6 Isti naziv nosi Rortijev (Richard Rorty) zbornik *Linguistic Turn: The Recent Essays in Philosophical Method*, Chicago 1967.

7 Fodor, J., *The Language of Thought*, New York 1975.

dotadašnje analitičke filozofije, a to je teza o prioritetu jezika nad mišlju.⁸ Mnogi su, poput Roberta Stalnaker (Robert Stalnaker), bili svesni da je to prava jeres, jer su verovali da jezička analiza ne može da objasni intencionalnost.⁹ Oni su, na ovaj ili onaj način, zagovarali prioritet misli nad jezikom. Time su načinili “pojmovni obrt” i, prema Dametu, prestali da budu analitički filozofi.¹⁰

Ipak, ideja filozofskog ekscenacionalizma je ostala sačuvana u istoj meri kao u slučaju jezičkog obrta, jer se i pojmovna kompetencija može shvatiti kao sposobnost koja se može steći iz kabineta, nezavisno od iskustva. Jedna od novina koju je pojmovni obrt u drugoj polovini dvadesetoga veka doneo sa sobom bila je ta da se, umesto filozofije jezika, filozofija duha tretirala kao prva filozofija.

U poglavlju “Linguistic Turn and Conceptual Turn” Vilijamson obrazlaže dve pomenute faze kroz koje je analitička filozofija prošla i navodi onu u kojoj se trenutno nalazi, barem po tome kako je brojni savremeni analitički filozofi doživljavaju. On smatra da su filozofi post-kripkeovske ere načinili korak dalje, i da pitanja, za koja su zainteresovani, shvataju prvenstveno kao pitanja o stvarima, a tek manji broj njih kao pitanja o jeziku ili pojmovima. Filozofi inspirisani Kripkeom su “proglasili anahronim odbacivanje esencijalizma kao anahronog” (str. 19), te su načinili korak dalje od jezičkog ili pojmovnog obrta. Vilijamson se deklarira da pripada ovoj grupi filozofa.

Pa ipak, Vilijamson smatra da sve tri pomenute faze pripadaju tradiciji analitičke filozofije, i da je Dametova definicija analitičke filozofije nepodesna. To je iz razloga što je, sa jedne strane, suviše *permisivna*, jer bismo prema njoj, na primer, za Žaka Deridu (*Jacques Derrida*) mogli reći da je bio analitički filozof, dok bismo pripadnike fenomenološkog pokreta mogli poistovetiti sa angloameričkim zastupnicima ideje pojmovnog obrta, što izgleda krajnje neplauzibilno; sa druge strane, ovakva definicija bi takođe bila i suviše *restriktivna*, jer bi se izgubio čitav jedan pogled na široku isprepletanost uticaja i razvoja ideja među filozofima koji su koristili isti pojmovni aparat i razvijali prepoznatljive standarde ispravnog dokazivanja.

Zbog toga je za Vilijamsona analitička filozofija “jedna fraza u živom jeziku; pokušaj da se stipulira smisao u kome bi se mnogi pobrojani filozofi izostavili, ne bi postigao ništa osim ishitrene terminološke konfuzije” (str. 21).¹¹

8 Engleski: thought. Sledeći Fregea, treba ga razlikovati od psihološkog procesa mišljenja (think), što prema Dametu, predstavlja još jedan od postulata analitičke filozofije.

9 Vidi Stalnaker, R., Context and Content, Oxford 1999, p.1-2; slično obrazloženje pojmovnog obrta može se videti u Božičković, V., O smislu demonstrativa, Beograd 1996, str. 9-10.

10 Dummett, M., The Logical Basis of Metaphysics, Cambridge 1991, p. 3-4.

11 Sličan uvid se može naći u Strol, E., Analitička filozofija u dvadesetom veku, Beograd 2005, str. 9-21.

Ipak, najnoviji analitički filozofi nisu isto što i filozofi pre-kantovske (još drastičnije, presokratovske) ere, jer ih upravo posedovanje lingvističkog i pojmovnog aparata, koji su utemeljili osnivači analitičke filozofije, i koji se permanentno usavršava kroz bogatu diskusiju, razlikuje od pre-kritičkog perioda i daje im nadmoć. Stoga je, prema Vilijamsonu, potrebna jedna “nova narativna struktura za istoriju filozofije od 1960-te na ovamo” (str. 22). Ovim problemima, istorijsko-filozofske prirode, Vilijamson nastavlja da se bavi u završnom poglavlju.

Poglavlje «Taking Philosophical Questions at Face Value» predstavlja pokušaj da se na analizi problema nejasnih predikata pojača teza iz prethodnog poglavlja ukazivanjem da paradigmatiska filozofska pitanja nisu *čak ni implicitno* pitanja o jeziku ili mislima.

On poredi ono što naziva *izvornim (filozofskim) pitanjem* poput «Da li je Mars uvek bio suv ili nije bio suv?» sa ne-filozofskim pitanjem «Da li je Mars uvek bio nenaseljen ili vlažan?». Za drugo pitanje, koje može da spada u domen naučnog istraživanja, potpuno je beskorisno koristiti kabinetski metod, dok za prvo pitanje to nije slučaj. Za pitanja koja postavljaju naučnici i obični ljudi nije plauzibilno tvrditi da su implicitno pitanja o jeziku. Vilijamson ovu činjenicu koristi kako bi pokazao da i filozofska pitanja treba čitati u istom ključu. Sličnu strategiju primenjuje da bi pokazao kako izvorno pitanje nije implicitno pitanje o mislima.

Zatim se upušta u kratko izlaganje svoje teorije nejasnosti kako bi pokazao da semantička razmatranja igraju važnu ulogu u pokušajima da se na izvorno pitanje odgovori, bez obzira što izvorno pitanje samo po sebi nije semantičko pitanje.

Prema Vilijamsonu, izvorno pitanje se ne tiče pitanja o vlastitom imenu «Mars» niti o pridevu «suv». Takođe, to nije ni pitanje o jeziku, poput «Da li je Mars uvek pripadao ekstenziji reči «suv» ili ne?», jer bi se, u tom slučaju, isto moglo reći i za pitanje koje nije izvorno.

Bez obzira na to što izvorno pitanje samo po sebi nije pitanje o jeziku ili mislima, jezička ili pojmovna analiza igra ključnu ulogu u njegovom rešavanju. Slična je stvar i u nauci i svakodnevnom životu. Slučajevi iz sudske prakse nam pokazuju da je, na primer, pitanje: «Da li je Smit ubio Džonsa?» samo po sebi pitanje o *dogadjaju* koji se desio ili se nije desio, ali i da istraživanje jezika ili pojmova, koje bi se ticalo poverenja u iskaze svedoka, igra presudnu ulogu u pružanju ispravnog odgovora. Slična je stvar sa istorijskim svedočanstvom i slučajevima prirodno-naučnih istraživanja (str. 41-42).

Iz svega ovoga Vilijamson izvodi zaključak da ne postoji principijelna razlika između izvornog i ne-izvornog pitanja.

Problemom nejasnih predikata Vilijamson se iscrpno bavio u knjizi *Vagueness*. Bez obzira što značajan deo poglavlja koristi da se, kao zagovornik tradicionalnog načina očuvanja principa bivalencije, razračuna sa alternativnim teorijama nejasnosti, poput intuicionizma, polivalentnih logika, logike stupnjevite neodređenosti

(*fuzzy logic*), kao i supervaluacione teorije, Vilijamson prvenstveno želi da pokaže da svaka od tih teorija pitanje o nejasnim predikatima shvata kao supstancijalno pitanje koje se tiče stvari, a ne reči ili pojmova koji to pitanje čine.

U poglavlju «Metaphysical Conceptions of Analyticity» Vilijamson razmatra tezu da su filozofska pitanja u većoj meri jezičke ili pojmovne prirode nego što je to slučaj u ostalim naukama, iz razloga što se čini da je za znanje analitičkih istina, za koje se plauzibilno može reći da predstavljaju osnovne filozofske istine, dovoljno posedovanje jezičke ili pojmovne kompetencije koju možemo steći bez bilo kakve opservacije i poznavanja činjeničkog stanja. Varijacije ovakvog stanovišta Vilijamson naziva «metafizičke koncepcije analitičnosti». Prema takvoj koncepciji, analitičke rečenice su istinite na osnovu značenja, dok su analitičke propozicije istinite na osnovu pojmova koji ih konstituišu. Po tome se one razlikuju od sintetičkih rečenica i misli, jer je za ove druge, da bi bile istinite, potrebno da su, pored značenja, u skladu i sa činjenicama. Vilijamson osporava različite pokušaje da se ponudi adekvatna metafizička koncepcija analitičnosti.

Pri tom, on ne ide putem kojim je išao Kvajn,¹² tražeći cirkularnost u definiciji analitičnosti preko pojma sinonimnosti. Razlozi za to leže u činjenici da istraživanja u nauci takođe počinjavaju na ovakvoj cirkularnosti, ali i u tome što se sinonimnost pokazala kao jedan od najkorisnijih pojmova kojima se danas bavi semantika.

Prema Vilijamsonu, analitičke istine poput «Lisica je ženski lisac» (*Vixen is female fox*) u krajnjoj liniji se tiču lisica, a ne samo reči «lisica» ili pojma *lisica*. Takođe, one svoju istinitost duguju i stanju stvari, jer se ne može reći: «nema veze ako lisica nije ženski lisac; ta rečenica i dalje ostaje analitička». «Lisica je ženski lisac» je istinito, između ostalog i zato što lisica *jeste* ženski lisac.

Takođe, ukoliko bismo, na primer, uspostavili razliku između analitičkih i sintetičkih istina, imali bismo problem sa kompletiranjem istinosnih tablica, i veznici poput materijalne implikacije ne bi bili istinosno-funkcionalni. Na primer, tada bi bio slučaj da ako je iskaz «Barbara je advokat» sintetički-istinit, i ako je iskaz «Barbara je pravozastupnik (*barrister*)» sintetički-istinit, onda je iskaz «Ako je Barbara pravozastupnik, onda je Barbara advokat» analitički-istinit.

Isto tako, ako analitičke istine definišemo kao istine koje ne zahtevaju nešto što ih čini istinitim (*truthmaker*), nailazimo na neuspeh da se ponudi veza između teorije o istinosnim činocima i epistemologije. Jer, iskaz «Barbara je ili advokat ili lekar» možemo da znamo (u slučaju da Barbara radi u zgradi u kojoj su zaposleni samo lekari i advokati) da je istinit bez poznavanja onoga što čini istinitim jedan od njegovih disjunkata (str. 60).

12 Quine, W. O., «Two Dogmas of Empiricism», in: *From a Logical Point of View*, Cambridge 1961; prevedeno na srpski kao «Dve dogme empirizma» u Lazović, Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Sremski Karlovci 2007, str. 137-164.

Sledeću koncepciju koju Vilijamson kritikuje jeste teza o «modalnoj analitičnosti», prema kojoj se analitičnost shvata kao iskazi u kome je značenje dovoljan uslov za istinitost, to jest, u kome je takva rečenica u svakom kontekstu, na osnovu svog značenja, istinita. Posledica toga bi bila da su svi ne-indeksički nužni iskazi modalno analitični, pa samim tim i nužni aposteriorni sudovi. Time bi se pokazalo da su i analitički iskazi zapravo vezani za stvarnost.

Slična stvar je i ako analitičnost shvatimo u smislu «Fregeove-analitičnosti», to jest, shvatanja po kome je neki iskaz analitičan ukoliko je sinoniman sa nekom logičkom istinom. Ipak, time se ne pokazuje da se nijedna logička istina ne tiče stvarnosti. Sa jedne strane, prema principu kompozicionalne semantike, sve istine, pa i logičke, su istinite na isti način, to jest, na osnovu istinosnih vrednosti njihovih atomskih formula. Sa druge strane, sledeći sistem korišćenja operatora aktualnosti, koji su razvili Martin Dejvis i Lojd Hamberstoun,¹³ može se reći da je $1) p \leftrightarrow @p$ («p akko je aktualno da p») logička istina, te samim tim i Frege-analitička. Ipak, ona kao takva može da obuhvati neku kontingentnu istinu, jer, na primer, nije nužno da se Zemlja aktualno okreće oko Sunca. Na taj način i ona u bitnoj meri zavisi od «činjenica».

Iz ovoga sledi da modalna analitičnost i Fregeova analitičnost narušavaju ono što Vilijamson naziva «Kripkeovo ograničenje» prema kome su analitičke istine istovremeno nužne i apriorne.

Time Vilijamson ukazuje da nijedan od ovih tipova analitičnosti ne dokazuje da su filozofske istine takve da ih možemo saznati samo na osnovu naše logičke ili jezičke kompetencije.

Poslednji pokušaj da se dobije odgovarajući pojam metafizičke analitičnosti jeste da se analitičke istine definišu kao istine uspostavljene stipulacijom. Vilijamson se koristi Kaplanovom razlikom između semantike i metasemantike,¹⁴ kako bi pokazao da je *akt* stipulacije metasemantički činilac značenja i da se njime ne postiže željeni semantički pojam analitičnosti. Uvidevši da nijedna od ponuđenih metafizičkih koncepcija analitičnosti nije podesna za postizanje željenog cilja, Vilijamson prelazi na pokušaj da se ponudi alternativno, epistemološko, objašnjenje pojma analitičnosti.¹⁵

13 Davies, M. and Humberstone, L., "Two Notions of Necessity", *Philosophical Studies* 38, 1980. pp. 1-30.

14 Kaplan, D., "Afterthoughts", in: Almog, J., Perry, J., Wettstein, H., (eds.) *Themes from Kaplan*, New York 1989, pp. 565-614.

15 Epistemološku koncepciju analitičnosti zastupa Pol Bogossian (Paul Boghossian) koji smatra da ova koncepcija predstavlja pravi način da se izbegnu Kvajnovi prigovori; vidi, na primer, Boghossian, P., "Analyticity Reconsidered", *Nous* 30, 1996, pp. 360-391, kao i "Analyticity", in Hale, R., and Wright, C., (eds.), *A Companion to Philosophy of Language*, Oxford 1997, pp. 331-368.

U poglavlju «Epistemological Conceptions of Analyticity» Vilijamson kritikuje tezu da je za prihvatanje neke rečenice neophodno da se ona razume, to jest da uzrok našeg neprihvatanja leži u njenom nerazumevanju. On pokazuje da to čak ne važi ni u slučaju analitičkih iskaza. Moguće je, na primer, da neko ne prihvati rečenicu «Svaka lisica je lisica» jer (pogrešno) smatra da ona pretpostavlja da «Postoji barem jedna lisica» za šta, iz nekog razloga, može smatrati da nije istinito. Bilo bi krajnje neprimereno reći da ta osoba ne razume rečenicu «Svaka lisica je lisica», ili, pak, da ne razume neku od reči koje se u njoj nalaze. U najboljem slučaju, može se za takvu osobu reći da ne poseduje *logičko* razumevanje date rečenice, ali ne i semantičko (str. 91). Takođe, postoje brojni slučajevi u kojima kompetentni logičari dovode u pitanje osnovna pravila logičkog izvođenja. Takav je slučaj Mek Gijevo (*Van McGee*) odbacivanje univerzalnog važenja pravila *modus ponens*, osnovnog pravila izvođenja.¹⁶ Prema Vilijamsonu, iz Mek Gijevoog postupka, bez obzira da li je ispravan ili ne, se sledi da on, kao iskusan logičar, ne poznaje značenje veznika «ako» (*if*), koje bi, prema inferencijalistima, bilo određeno ulogom koju ovaj veznik zauzima u procesu logičkog izvođenja. Zatim Vilijamson navodi razne primere iz kognitivne psihologije kojima želi da svoju tezu potvrdi. Zanimljivo je uočiti da, pošto je dao razloge da se filozofija bavi prvenstveno pitanjem stvarnosti, argumenti iz kognitivne psihologije, koji se tiču toga kako ljudi *stvarno* zaključuju, dobijaju na značaju.

U poglavlju «Knowledge of Metaphysical Modality» Vilijamson razmatra osnovna pitanja kojima se bavi danas prilično popularna filozofska disciplina, modalna epistemologija, pitanja o tome na koji način saznajemo modalne pojmove mogućeg i nužnog.¹⁷ Nakon što je izložio epistemologiju protivčinjeničkih kondicionala, prema kojoj imaginacija igra «zemaljsku, ali neophodnu ulogu» u njihovom procenjivanju, Vilijamson ukazuje na to da se upravo preko njih mogu definisati modalni operatori mogućeg i nužnog [na primer: 1) $\Box A \equiv (\neg A \Box \rightarrow \perp)$ ili: «nužno je ono čija negacija protivčinjenički povlači kontradikciju», i 2) $\Diamond A \equiv \neg (A \Box \rightarrow \perp)$ ili: «moguće je ono što protivčinjenički ne povlači kontradikciju» (str. 157)]. To je rezultat koga su bili svesni još Dejvid Luis (*David Lewis*) i Robert Stalnaker, ali je Vilijamson prvi u tome video filozofski značaj,¹⁸ tvrdeći da

16 Mc Gee, V., «A Counterexample to Modus Ponens», *Journal of Philosophy* 82, 1985, pp. 462-471.

17 Tačnije, to je samo jedan od smislova pojma modalne epistemologije. Drugi smisao bi bio da se ona shvati kao teorija o mogućem saznanju, to jest, kakve su vrste znanja moguće. Danas je najzastupljeniji smisao u kome se modalna epistemologija shvata kao teorija o mogućem modalnom saznanju, odnosno, kada se shvati kao disciplina u kojoj se istražuje povezanost između epistemičkog pojma zamislivosti i metafizičkog pojma mogućnosti (vidi Bealer, G., «Modal Epistemology and Rationalist's Renaissance», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.) *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, p. 71).

18 Ovu poentu je, nešto posle Vilijamsonovog teksta «Armchair Philosophy, Metaphysical Modality

protivčinjeničke kondicionale u filozofiji saznajemo *na kvalitativno isti način* kao što ih saznajemo u svakodnevnom životu («Da se žbun nije nalazio na ovom mestu, kamen bi se skotrljao pravo u jezero»). Time se pokazuje da naše znanje metafizičkih modalnosti ne predstavlja neku mističnu saznajnu moć, stranu evolucionističkom objašnjenju. Na taj način se ponovo ukida drastično razlikovanje između filozofije, nauke i svakodnevnog života.

Stavove o protivčinjeničkim kondicionalima, koje formiramo u svakodnevnom životu, možemo znati i bez izvođenja empirijskih eksperimenata. Ipak, za disciplinovanje naše imaginacije potrebno je da uzmemo u obzir i naše *background* znanje, i time se dolazi do «Gudmanovog starog, dubokog problema saodrživosti»¹⁹ (str. 143). Vilijamson ne nudi rešenje problema saodrživosti, ali ideju *background* znanja zadržava u narednim poglavljima sa ciljem da odbaci različite vrste skepticizma.

«Knowledge of Metaphysical Modality» je poglavlje koje po svoj prilici izražava ključni argument knjige, a to je da, u određenim, epistemološki relevantnim, slučajevima treba relativizovati razliku između apriornog i aposteriornog znanja. Naime, prema standardnom shvatanju, iskustvo može da vrši dve različite uloge u procesu saznanja: *evidencionu* i *osposobljujuću (enabling)* ulogu. Primer za prvi slučaj je naše znanje da je ova košulja zelena, a za drugi slučaj znanje da su sve zelene stvari obojene. U drugom slučaju uloga iskustva može biti samo u tome da steknemo, odnosno da nas osposobi da koristimo pojmove *zeleno* i *obojeno*. Ovaj slučaj i dalje može da predstavlja slučaj apriornog znanja. Na taj način je apriorno saznanje kompatibilno sa osposobljujućom ulogom iskustva, dok sa evidencionom ulogom iskustva to nije slučaj.

Ipak, moguće je konstruisati primere u kojima iskustvo ne bi igralo čisto evidencionu ulogu, ali u kojima bi ono takođe predstavljalo *i nešto više* od čisto osposobljujuće uloge. To je iz razloga što se, prema Vilijamsonu, za neki protivčinjenički kondicional, poput «Da su dve crte bile devet inča daleko jedna od druge, one bi bile barem devetnaest centimetara udaljene», koji izražava nužnu istinu, u epistemički relevantnom kontekstu ne može reći niti da je saznat *a posteriori* niti da je saznat *a priori*.

Vilijamson za ovakvu tezu nudi apagoški dokaz. Naime, gore navedeni iskaz ne predstavlja slučaj aposteriornog znanja zato što u njemu svesno ili nesvesno

and Counterfactual Thinking» Proceedings of the Aristotelian Society 105, 2004, pp. 1-23, uočio i primenio na područje filozofije duha Kristofer Hil (Christopher Hill) u: «Modality, Modal Epistemology, and the Metaphysics of Consciousness», in: Nichols, S., (ed.), The Architecture of the Imagination: New Essays of Pretense, Possibility and Fiction, Oxford 2006. Hil navodi da mu je anonimni referent ukazao na istovetnost njegovih zaključaka sa Vilijamsonovim.

19 Goodman, N., «The Problem of Counterfactual Conditionals», in: Fact, Fiction and Forecast, Massachusetts 1983, pp. 3-17.

iskustvo ne igra direktnu evidencionu ulogu u procesu saznavanja, niti je ovaj iskaz izveden induktivnim ili abduktivnim zaključivanjem. Ipak, prošlo iskustvo ovde igra znatno veću ulogu od pukog osposobljavanja da se koriste pojmovi koji označavaju jedinice za merenje dužine. Moje znanje gore navedenog iskaza sa prošlim isustvom je povezano mnogo jačom vezom *konstitucije*, a ne puke zavisnosti. Ako bismo i dalje tvrdoglavo insistirali da je gore navedeni protivčinjenički kondicional *a priori* saznat samo na osnovu toga što u njemu iskustvo ne igra čisto evidencionalnu ulogu, bili bismo prinuđeni da i neke druge protivčinjeničke kondicionale, poput «Da su dve crte bile devet inča daleko jedna od druge, one bi bile više udaljene jedna od druge nego što su udaljene prednje i zadnje noge jedne bube», smatramo za *a priori* saznate, bez obzira što je krajnje plauzibilno reći da takav kondicional nije čak ni *a priori* saznatljiv. (str. 166-167).

Sa druge strane, čak i ako, posle svega, za gore pomenuti iskaz kažemo da predstavlja aposteriorno saznanje, iz razloga što u njemu prošlo iskustvo premašuje puko osposobljujuću ulogu, imali bismo problem sa time da i iskaze poput «Nužno je da svako ko zna nešto veruje u to» i njemu slične tretiramo kao da su aposteriorno saznati, što opet ne izgleda prihvatljivo, jer ga uobičajeno tretiramo kao da izražava *a priori* saznatu istinu.

Iz svega ovoga Vilijamson zaključuje da «možemo priznati jednu široku kategoriju *kabinetskog znanja*, u smislu znanja u kome iskustvo ne igra striktno evidencionu ulogu, pri tome imajući na umu da takvo znanje ne mora da ispuni stereotip apriornog znanja. Tako, na primer, ne bi trebalo da nas iznenadi ukoliko proizvedemo kabinetsko znanje istina o spoljašnjem okruženju» (str. 169).

U poglavlju «Thought Experiments» Vilijamson želi da pokaže kako upravo misaoni eksperimenti predstavljaju argumente u kojima ovakvi iskazi, koji ne potpadaju pod stereotip razlikovanja apriornog i aposteriornog znanja, predstavljaju nezaobilazan deo. On razmatra logičku strukturu misaonih eksperimenata i kao paradigmatički primer uzima Getijeov slučaj čiji je cilj da ospori važenje tradicionalnog shvatanja znanja kao opravdanog istinitog verovanja.²⁰ Njegov stav je da Getijeov slučaj prvenstveno ima vrednost kao kontraprimer, a ne kao generalizacija, kao i to da jedna od ključnih premisa u njegovom argumentu treba da sadrži protivčinjenički kondicional. Vilijamson ide srednjim putem kojim se misaoni eksperimenti shvataju kao logički argumenti, ali takve vrste da u njima imaginacija igra nezamenljivu ulogu verifikacije male premise.²¹

20 Gettier, E., «Is Justified True Belief Knowledge?», *Analysis* 23, 1963., pp. 121-3; prevedeno na srpski kao «Da li je znanje opravdano istinito verovanje?», u Pavković, A., (prir.), *Svest i saznanje*, Beograd 1980, str. 137-140.

21 «Dve krajnosti» bi bile, sa jedne strane, stanovište Džona Nortona (John Norton), prema kome su misaoni eksperimenti zapravo logički argumenti, a sa druge stanovište Tamar Džendler (Tamar Gendler), koja smatra da misaoni eksperimenti poseduju nesvodivi element imaginacije. Vidi

Prema Vilijamsonu, Getijeov kontraprimer treba prikazati na sledeći način:

- 1) $\Diamond \exists x \exists p GC(x, p)$ ²²
 2) $\exists x \exists p GC(x, p) \Box \rightarrow \forall x \forall p (GC(x, p) \rightarrow (JTB(x, p) \wedge \neg K(x, p)))$
-
- C) $\Diamond \exists x \exists p (JTB(x, p) \wedge \neg K(x, p))$

Ovaj argument može se opravdati bez prvobitnog pozivanja na moguće svetove i korišćenja striktno implikacije, kao i bez prethodnog prihvatanja S5 sistema modalnog računa predikata, koji Vilijamson inače preferira. Dovoljno je krenuti od običnih premisa, izraženih predikatskim računom prvoga reda, i, koristeći se principima zatvorenosti (*closure*), refleksivnosti (*reflexivity*) i principom mogućnosti (*possibility*), dobiti željeni rezultat.²³

U prihvatanju prve premise važnu ulogu igra *opis situacije*, dok u prihvatanju druge premise važnu ulogu igra *imaginacija*. Ovde imaginacija i opis situacije stoje u obrnutoj srazmeri i to je razlog iz kojeg misaone eksperimente tretiramo na različit način, i iz kojeg ne posedujemo uvek potpunu saglasnost po pitanju njihove plauzibilnosti. Tu postoji «trgovina između nespornosti velike premise i nespornosti male premise... Kakogod, takve trgovine su zajedničke za sve apstrakne argumente; to ne znači da ne možemo obe premise istovremeno da učinimo dovoljno plauzibilnim za naše potrebe» (str. 189).

Norton, J., «Thought Experiments in Einstein's Work», in Horowitz, T., and Massey, J., Thought Experiments in Science and Philosophy, Savage 1991, i Gendler, T., «Galileo and the Indispensability of Scientific Thought Experiments», British Journal for the Philosophy of Science 49, pp. 397-324.

- 22 Ovde, pored uobičajene notacije, GC znači «Getijeov slučaj» (Gettier case), JTB znači «istinito opravdano verovanje» (justified true belief), K je «znanje» (knowledge), dok su x i p promenljive koje se odnose na, redom, subjekta koji ima verovanje i na sadržaj istinitog opravdanog verovanja.
- 23 Vilijamson izvodi sledeći dokaz: uzmimo da je $A \equiv \exists x \exists p GC(x, p)$, da je $B \equiv \forall x \forall p (GC(x, p) \rightarrow (JTB(x, p) \wedge \neg K(x, p)))$, a da je $C \equiv \exists x \exists p (JTB(x, p) \wedge \neg K(x, p))$. Na taj način se gore navedeni argument može predstaviti kao $\Diamond A, A \Box \rightarrow B \models \Diamond C$. Očigledno je da $A, B \models C$ (prema modus ponens i aksiomima predikatskog računa). Prema principu zatvorenosti (Dejvid Luis to naziva «dedukcija unutar kondicionala», vidi Lewis, David, Counterfactuals, Cambridge 1986, str. 132), protivčinjeničke posledice neke pretpostavke A su zatvorene unutar logičke posledice, i on glasi: $(B_1, \dots, B_n) \rightarrow C \models (A \Box \rightarrow B_1, \dots, A \Box \rightarrow B_n) \rightarrow (A \Box \rightarrow C)$. Instanca ovog pravila, primenjena na Getijeov slučaj, bila bi: $(A, B) \rightarrow C \models A \Box \rightarrow A, A \Box \rightarrow B \models A \Box \rightarrow C$. Skraćivanjem dobijamo $A \Box \rightarrow A, A \Box \rightarrow B \models A \Box \rightarrow C$. Takođe, pomoću principa refleksivnosti, $A \Box \rightarrow A$, izvođenje se može još više pojednostaviti i dobijamo: $A \Box \rightarrow B \models A \Box \rightarrow C$. Sa druge strane, princip mogućnosti dozvoljava prolazak modalnog operatora kroz protivčinjenički veznik: $A \Box \rightarrow C \rightarrow (\Diamond A \Box \rightarrow \Diamond C)$ i može se predstaviti u obliku $\Diamond A, A \Box \rightarrow C \models \Diamond C$. Koristeći ova dva rezultata, dobijamo (pomoću tranzitivnosti): $\Diamond A, A \Box \rightarrow B \models \Diamond C$, što je željena struktura gore navedenog argumenta (str. 186-187).

Upravo kao posledica ovakve trgovine, neki misaoni eksperimenti nam izgledaju više, a neki manje plauzibilni. Vilijamson ovde ne postavlja *granicu* plauzibilnosti, niti se, na primer, određuje u potpunosti spram argumenta na osnovu zamislivosti zombija, oko koga se danas vodi veliki spor u filozofiji duha. Ono što nam zauzvrat daje jeste *formalni okvir* za razumevanje prirode misaonih eksperimenata koji za njega predstavljaju «validne argumente o protivčinjeničkim mogućnostima» (str. 207).

Slučaj sa malom premisom je prema Vilijamsonu isti kao onaj iz prethodnog poglavlja. U njoj takođe ne važi stereotip razlikovanja apriornog i aposteriornog znanja, iz razloga što prošlo iskustvo i ovde može da igra više od čisto osposobljujuće uloge. Time se pokazuje da je lakše prihvatanje misaonih eksperimenata stvar filozofskog treninga i objašnjava zbog čega iskusni filozofi pre postižu saglasnost po tom pitanju od početnika.

Sledeća dva poglavlja se u velikoj meri oslanjaju na rezultate do kojih je Vilijamson došao u *Knowledge and Its Limits*, i u njima se želi rasvetliti priroda evidencije u filozofiji, kao i ponuditi odgovor na skepticizam po pitanju evidencione uloge misaonih eksperimenata.

Poglavlje «Evidence in Philosophy» se nadovezuje na prethodno i u njemu se razmatra priroda filozofskih intuicija, na koje se filozofi često pozivaju. Neki filozofi pokušavaju da jaz između epistemologije i psihologije premoste *psihologizacijom* predmeta filozofije,²⁴ smatrajući da evidenciju konstituiše moje verovanje da je nešto evidencija.

Ipak, Vilijamson je u ranijim poglavljima pokazivao da takva psihologizacija ne može da uspe u najvećem broju filozofski važnih slučajeva, jer se predmet filozofije tiče ponajviše stvari, a ne samo pojmova ili jezika. Ovakvo samorazumljivo pozivanje na nepogrešivost intuicija u savremenoj analitičkoj filozofiji Vilijamson naziva «metodološkim skandalom» (str. 215).

Nakon kratke egzegeze značenja reči «filozofska intuicija», Vilijamson ukazuje da se za Getijeov slučaj može reći da spada u grupu ne-perceptivnih intuicija. Takve intuicije je Džordž Biler nazvao «intelektualno izgledanje». Vilijamson zatim želi da ustanovi grešku jedne vrste skepticizma koju naziva «skeptizam po pitanju suđenja» (*judgment scepticism*). Takvo stanovište polazi od pretpostavke neutralnosti evidencije (*evidence neutrality*) (str. 210), prema kojoj je evidencija neutralni sudija među suprotstavljenim teorijama, i prema kojoj je u načelu odlučivo koja propozicija predstavlja evidenciju za neku hipotezu a koja ne.

24 Vilijamson pre svih misli na Džordža Bileru (George Bealer) i Ernesta Sosa (Ernest Sosa). Vidi Bealer, G., «A Priori Knowledge and Its Scope in Philosophy», *Philosophical Studies* 81, 1996, 121-142; i «Modal Epistemology and Rationalist's Renaissance», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.) *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, pp. 71-125, i Sosa, E., «A Defense of the Use of Intuitions in Philosophy», in: Murphy, D. and Bishop, M., (eds.), *Stich and His Critics*, Oxford 2009, pp. 101-112.

Druga pretpostavka skepticizma po pitanju suđenja jeste princip pojavljivanja (*appearance principle*), prema kome epistemički subjekt treba da bude siguran u neku propoziciju samo ako njeno izgledanje predstavlja dobru evidenciju da je ona slučaj (str. 227).

Uvođenjem verovatnoće u igru, princip pojavljivanja bi glasio da neka propozicija q predstavlja evidenciju za neku propoziciju p , koja nije tautologija, samo ukoliko povećava njenu verovatnoću. Na taj način, u Getijeovom slučaju, naša ne-perceptivna intuicija povećava verovatnoću premise prema kojoj takav slučaj ima osobine koje folk epistemologija svrstava u slučaj znanja bez istinitog opravdanog verovanja. Ona povećava verovatnoću stava da u Getijeovom slučaju epistemički subjekt ne poseduje znanje. Ipak, takvo ne-perceptivno pričinjavanje smanjuje verovatnoću logičke posledice takvog stava, to jest, iskaza da «ako Getijeov slučaj ima osobine koje folk epistemologija svrstava u slučaj znanja bez istinitog opravdanog verovanja, onda u Getijeovom slučaju epistemički subjekt ne poseduje znanje». Time naša ne-perceptivna intuicija povećava verovatnoću zaključka, ali ne i verovatnoću druge premise, koja, sama po sebi predstavlja logičku posledicu zaključka (jer, ako je konsekvens istinit, istinita je i implikacija u kojoj se pojavljuje).

Ipak, ovo je, prema Vilijamsonu, standardan primer iz teorije konfirmacije. Tu je slučaj da «kad god neka evidencija čini jednu hipotezu verovatnijom nego ranije, a da je ne načini izvesnom, takva evidencija čini neku logičku posledicu takve hipoteze manje verovatnom nego što je bila ranije» (str. 232). To ne znači da ne treba da imamo podjednako poverenje u takvu teoriju (hipotezu) i njenu logičku posledicu, jer upravo je *uslovna* verovatnoća ove teorije (na osnovu evidencije) i njene logičke posledice jednaka.

Time skeptik, kritikujući neku teoriju ukazivanjem na smanjenje verovatnoće neke njene logičke posledice, čini ono što Vilijamson naziva «greška konsekvensa» (*consequence fallacy*) (str. 233). Upravo se ovakva greška krije iza principa pojavljivanja.

U poglavlju «Knowledge Maximization» Vilijamson koristi osnovnu ideju iz *Knowledge and Its Limits* u kome se zalaže za ideju da u post-getijeovskoj eri treba da u redu objašnjena krenemo prvo od znanja a ne od opravdanog verovanja. Znanje je za njega «prirodno stanje za one koji imaju verovanje, a ne jedno neobično dostignuće» (str. 277). U tom kontekstu Vilijamson kritikuje Dejvidsonov princip blagonaklonosti²⁵ (*the principle of charity*) smatrajući da takva koncepcija pripada pre-getijeovskoj eri, u kojoj se znanje određivalo kao istinito opravdano verovanje.

25 Davidson, D., «On a Very Idea of Conceptual Scheme», *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 47, 1974, pp. 5-20; prevedeno na srpski kao «O ideji pojmovnog okvira» u Lazović, Ž., (prir.), *Metafizički ogledi*, Beograd 1995, str. 87-108.

Vilijamson smatra da je umesto principa maksimizacije istinitog verovanja bolje krenuti od principa maksimizacije znanja. Razliku između ova dva pristupa pokazuje na sledećem primeru. Zamislimo da Emanuel pogrešno veruje da na osnovu nečijeg lika može da ustanovi karakter i životnu istoriju neke osobe. Pretpostavimo da je u tome imao dovoljno uspeha u prošlosti da bi bio uveren u uspešnu primenu svojih sposobnosti. On potom nailazi na jednu osobu, koja se zove Celia, koja se nalazi na određenoj udaljenosti od njega. Na osnovu njenog lika, on zaključuje: «Ona ima osobine F, G, H,...» kojima opisuje njen karakter i životnu istoriju. Ipak, to nije istinito u slučaju Celie, ali je, pukom slučajnošću, istinito za neku drugu osobu, Elzi, koju Emanuel nikada nije video. Sa druge strane, on takođe veruje u iskaz «Ona stoji ispred mene», što je svakako istinito u slučaju da misli na Celiu a ne na Elzi. Postavlja se pitanje: na koga se ovde odnosi zamenica «ona»?

Prema dejidsonovskom objašnjenju, prednost bi se dala ideja da zamenica «ona» referira na Elzi, jer se time maksimizuje istinito verovanje i minimizuje greška.

Prema Vilijamsonovoj koncepciji maksimizacije znanja, perceptualna veza koja postoji između Emanuela i Celie omogućava pristup Emanuelovom znanju. Time se zamenica «ona» tretira kao perceptivni demonstrativ. Na taj način, Emanuel poseduje znanje iskaza «Ona stoji ispred mene», dok sa iskazom «Ona ima osobine F, G, H,...» to nije slučaj (jer se ovaj iskaz ispostavlja kao lažan). Sa druge strane, ako bi perceprivni demonstrativ «ona» referirao na Elzi, Emanuel ne bi posedovao znanje nijednog od ova dva iskaza (zato što bi tada iskaz «Ona stoji ispred mene» bio lažan, dok bi iskaz «Ona ima osobine F, G, H,...», čak i da je istinit, predstavljao slučaj istinitog verovanja u kojem bi izostao uslov opravdanja). Stoga, prema principu maksimizacije znanja, treba se opredeliti da «ona» referira na Celiu, a ne na Elzi (str. 262-264).

Takođe, kritika koja se Dejvidsonovom principu blagonaklonosti može uputiti jeste ona koju su Kripke i Patnam davno uputili deskriptivnoj teoriji referencije. Posmatrano sa epistemološkog aspekta, greška je tradicionalna i ogleda se u identifikaciji znanja i istinitog verovanja.

Princip maksimizacije znanja Vilijamsonu služi da se konačno razračuna sa skepticizmom po pitanju suđenja iz prethodnog poglavlja. On teret dokaza prebacuje na skeptika, smatrajući da puka metafizička mogućnost skeptičkog scenarija nije dovoljna za uspešnost njegovih argumenata, već je potrebno da takvi scenariji budu u skladu sa širokim korpusom znanja koje *de facto* posedujemo.

Prema Vilijamsonu, skeptikova greška se ogleda u psihologizaciji evidencije kojoj su skloni brojni filozofi. Oni zanemaruju evidencionu ulogu same propozicije u koju verujemo, postavljajući na mesto evidencije samo verovanje u datu propoziciju (str. 274-276). Jedan od razloga iz kojih nam skeptikovi prigovori izgledaju

uverljivo svakako je prihvatanje tradicionalnog KK-principa, (to jest, $Kp \supset KKp$, pri čemu je K monadički rečenični operator koji se čita kao «znam da ...») prema kome, za svaku propoziciju p važi da ako epistemički subjekt S zna da p , onda S zna da zna p . Univerzalno važenje ovog internalističkog principa po pitanju znanja Vilijamson je, u ranijim radovima, osporavao «argumentom udaljenog drveta».²⁶

Ovaj argument se odnosi na slučajeve neegzaktnog znanja, i njime se želi pokazati da KK princip nije u skladu sa tzv. principom diskriminativne nesposobnosti (*the principle of discriminative inaptitude*) i principom intuitivne zatvorenosti (*intuitive closure*). Da bismo razumeli početnu ideju argumenta, pogledajmo sledeći primer.

Zamislimo da gospodin Magu želi da, gledajući kroz prozor sa izvesne udaljenosti, ustanovi tačnu visinu h nekog drveta, i da nije siguran, odnosno da ne zna, o kojoj je tačno visini reč.

Štaviše, postoje *mnoge* brojne vrednosti koje pripadaju skupu prirodnih brojeva m za koje Magu ne zna da li predstavljaju stvarnu visinu drveta (pogotovo ako se, na primer, postavi pitanje da li Magu zna visinu drveta izraženu u centimetrima). Najmanji član ovog skupa možemo označiti sa n . Iz opisa situacije sledi da gospodin Magu ne zna da je visina drveta n metara. Možemo to prikazati na sledeći način:

$$(1) \neg K \neg (h = n)$$

Opis Maguovog neznanja

Ipak, gospodin Magu poseduje *određeno znanje* da drvo koje posmatra nije, na primer, visoko jedan metar, niti da je visoko trideset metara. Pretpostavimo da je stvarna visina drveta deset metara. Imajući u vidu da je n najmanja vrednost²⁷ skupa brojeva m za koje Magu ne zna da li označavaju pravu visinu drveta, možemo reći da Magu zna da visina drveta nije $n-1$ metara, odnosno:

$$(2) K \neg (h = n-1)$$

Opis Maguovog znanja

Iz opisa Maguovog neznanja se može videti da on može samo da *nagađa* da je tačna visina drveta m metara. Čak i da je visina drveta zaista m metara, Magu ne bi posedovao *znanje*, već samo *istinito verovanje*. Isto važi i za slučajeve da je visina drveta $m+1$ ili $m-1$ metara, iz razloga što i ove vrednosti pripadaju skupu m o kome

26 Williamson, T., *Knowledge and Its Limits*, Oxford 2002, pp. 114-119; na drugim mestima navodio je primer sa masom ljudi koja se nalazi na stadionu.

27 Drugim rečima, n je, posmatrano po sebi, određena deskripcija koja glasi «najmanji broj (the least number) m za koji ne znam da je drvo visoko tačno m metara». Ipak, u gore navedenim premisama n ne igra u potpunosti takvu ulogu jer Magu ne zna koji sve brojevi zadovoljavaju ovaj opis. Vidi Williamson, T., *Ibid.*, p. 114.

Magu nema egzaktno znanje. Neko ko bi *znao* da, na primer, drvo koje Magu posmatra *nije* visoko $m-1$ metara, u situaciji u kojoj je visina drveta m metara, *više bi znao* od Magua koji nagađa da drvo nije visoko $m+1$ ili $m-1$ metara. Stoga se može formulisati princip koji opisuje epistemičku situaciju u kojoj se Magu nalazi, koje je on takođe svestan:

(*) $(m) K ((h = m) \supset \neg K \neg (h = m-1) \wedge \neg K \neg (h = m+1))$ Princip nesposobnosti
za diskriminaciju

Iz ovoga se, pomoću aksioma i pravila izvođenja iskaznog i predikatskog računa, može izvesti:

(3) $(m) K ((h = m) \supset \neg K \neg (h = m-1))$

Instanciranjem principa (3) na n dobijamo:

(4) $K ((h = n) \supset \neg K \neg (h = n-1))$

Sada se može izvršiti sledeće izvođenje:

(5) $K ((h = n) \supset \neg K \neg (h = n-1)) \supset ((h = n) \supset \neg K \neg (h = n-1))$
Znanje implicira istinu

(6) $(h = n) \supset \neg K \neg (h = n-1)$ Modus ponens od (4) i (5)

(7) $K \neg (h = n-1) \supset \neg (h = n)$ Kontrapozicija od (6)

(8) $\neg (h = n)$ Modus ponens iz (2) i (7)

Za sada ne postoji nikakav problem jer, na primer, (8) nije u kontradikciji sa (1).

Naime, princip intuitivne zatvorenosti (I) nam govori da, ukoliko epistemički subjekt S zna *sve* premise pomoću kojih dolazi do zaključka, onda S zna *i* zaključak. Ipak, to još uvek ne znači da se, primenom ovog principa na dosadašnje premise, može izvesti sledeći zaključak:

(C) $K \neg (h = n)$

koji bi bio u kontradikciji sa (1).

Ovakav zaključak se ne može izvesti zato što znanje da zaključak *sledi iz premisa* nije isto što i znanje *svake od pojedinačnih premisa*, a upravo je znanje svake od pojedinačnih premisa neophodno za primenu principa intuitivne zatvorenosti.

Zaključak (C) bi bio moguć kada bismo, kao dodatnu premisu, uveli KK princip i primenili ga na (2). Tako bismo imali sledeće izvođenje:

(9) $K\neg (h = n-1) \supset KK\neg (h = n-1)$ KK princip primenjen na (2)

(10) $KK\neg (h = n-1)$ Modus ponens iz (2) i (9)

Vidi se da je (10) ekvivalentno sa K(2), dok je (4) ekvivalentno sa K(6). Sada se iz K(2) i K(6) može, pomoću pravila *modus tolens*, izvesti (8), a zatim se, primenom principa intuitivne zatvorenosti, može dobiti K(8), to jest, (C), što je zaista u kontradikciji sa (1).

Na taj način, princip diskriminativne nesposobnosti () (koji nam omogućava K(6)), princip intuitivne zatvorenosti (), uslovi koji opisuju situaciju neegzaktnog znanja, i KK princip, ne mogu se tvrditi istovremeno. Vilijamson smatra da je odbacivanje KK principa u slučajevima neegzaktnog znanja najbolji izbor,²⁸ jer princip nesposobnosti za diskriminaciju predstavlja *opis* situacije, dok je princip intuitivne zatvorenosti, kao što se i samim nazivom sugerise, intuitivno prihvatljiv.²⁹

Kada se konačno odbaci ovaj internalistički princip, znanje postaje «prirodno stanje za one koji imaju verovanje, a ne jedno neobično dostignuće» (str. 277). Tada i sličnost između filozofije i nauke ponovo izlazi na videlo.

U pogovoru, čiji je naslov «Must Do Better», Vilijamson govori o napretku koji je današnja filozofija načinila, situaciji u kojoj se trenutno nalazi, kao i izazovima koji u budućnosti mogu da je očekuju. On je optimističan po pitanju njenog daljeg napretka i smatra da filozofska zajednica, poput naučne, treba da se disciplinovano pridržava metoda do kojih je došla, kao i da svoju metodologiju nastavi da usavršava.

28 Vidi Williamson, T., *Vagueness* (second edition), London and New York 1996, p.217-226, kao i *Knowledge and Its Limits*, Oxford 2002, pp. 114-119; o potrebi da se ograniči i važenje principa diskriminativne nesposobnosti vidi Anđelković, M., “Paradox of Inexact Ignorance”, *Stoa* 1, 1998, pp. 71-82.

29 Robert Nozick (Robert Nozick) je odbacivao princip intuitivne zatvorenosti, ali Vilijamson smatra da je upravo to razlog iz kojeg treba odbaciti Nozickovu teoriju. Vidi Nozick, R., *Philosophical Explanations*, Cambridge 1981; delovi knjige su prevedeni na srpski kao «Filozofska objašnjenja», u Bogdanovski, M., i Lazović, Ž., (prir.), *Skeptički priručnik* 2, Beograd 2007, str. 160-189.

Prema Vilijamsonu, današnji analitički filozofi se bave sličnim problemima kojima su se bavili presokratovci, ali ono što ih od njih razlikuje, uključujući čak i «kontinentalne» filozofe, jeste dostizanje znatno većeg stepena poštovanja misaonih standarda koji omogućavaju preciznije rešavanje problema. Analogija koju Vilijamson koristi kako bi prikazao filozofe koji nisu posedovali današnje lingvističke, logičke ili semantičke standarde, ili pak one koji ne žele ni danas da se njima koriste, jeste slučaj astronoma koji bi se interesovao samo za istraživanje nebeskih tela, ali ne i za proučavanje i usavršavanje mernih instrumenata koje prilikom istraživanja koristi (str. 285).

Vilijamson nije toliko optimističan da bi tvrdio kako je došlo do kraja filozofije, ali ne smatra ni to da je ona tek na početku, niti da je u stanju duhovne nezrelosti. Poglavlje završava sledećom rečenicom: «Stoga je prikladno da završim sa netačnim citiranjem Vinstona Čerčila. Ovo nije kraj filozofije. Nije čak ni početak njenog kraja. Ipak, to je, po svoj prilici, kraj njenog početka» (str. 292).

Na kraju knjige se nalaze dva dodatka u kojima se prikazuje aparat modalne logike i logike protivčinjeničkih kondicionala, bitna za razumevanje petog i šestog poglavlja.

Knjiga Timoti Vilijamsona predstavlja shvatanje filozofije, i onoga što filozofi čine, jednog od najvećih analitičkih filozofa današnjice i kao takva poseduje istorijsku vrednost. Vešto korišćenje brojnih opštih mesta iz filozofske prakse, kao i širinom korišćene literature na koju autor svesno upućuje čitaoca u dalja istraživanja, čine ovu knjigu sjajnim udžbenikom iz savremene filozofije. Ipak, njena najveća vrednost sastoji se u brojnim originalnim ekskursima koje autor vrši u cilju opravdanja osnovnih postavki koje brani.

Pa ipak, treba ukazati na to da su stavovi koje Vilijamson zastupa daleko od opšte prihvaćenih od strane mnogih vodećih analitičkih filozofa današnjice. Ono što u knjizi izgleda posebno intrigantno jeste pokušaj da se u određenim, epistemološki relevantnim slučajevima, ukine tradicionalno razlikovanje apriornog i aposteriornog znanja. To je zapravo poruka da postoji kabinetsko znanje koje je analitičko, ali ne nužno i apriorno.

Iz ovoga sledi da ni misaoni eksperimenti koji se koriste u filozofiji, poput onog koji je izneo Edmund Getije (*Edmund Gettier*), nisu u potpunosti apriorne prirode, jer njegova mala premissa predstavlja protivčinjenički kondicional za koji se ne može reći niti da je *a priori* niti *a posteriori* saznat.

Vilijamson priznaje (str. 169, fusnota) da se u svom dokazivanju oslanja na jedan tekst Stivena Jabloa (*Stephen Yablo*),³⁰ u kome je ovaj autor uveo distinkciju između već poznatih «od reakcije zavisnih pojmova» (*response-dependent concepts*), poput pojma *škakljivo*, i novo uvedenih «reakcijom omogućenih

30 Yablo, S., «Coulda, Woulda, Shoulda», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, pp. 441-492.

pojmovna) (*response-enabled concepts*) poput pojma *ovalno*. U prvu grupu spadaju pojmovi čija je referencija u potpunosti fiksirana našim reakcijama, dok nas u slučaju pojma *ovalno*, naše reakcije na jabolik izgled osposobljavaju da ga koristimo, ali je njegova referencija nezavisna od njih, jer se, na primer, pojam *ovalno* može verno prikazati matematičkom definicijom (formulom). Takav pojam, koji označava objektivno svojstvo predmeta koji nam se u čulnom iskustvu prikazuje kao ovalan, Jablo naziva *kasini-oblikovan*, ili, skraćeno, *kasini*.³¹

Jabloova prvenstvena namera bila je da pokaže kako je analitičnost (pojmovna nužnost) nekog iskaza moguća bez njegove apriorne saznatljivosti, i da ospori «ključnu tezu» (*the core thesis*) epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike,³² koju je izneo

Dejvid Čalmers (*David Chalmers*), prema kojoj je jedan iskaz *a priori* akko ima nužnu primarnu intenziju (funkcija koja preslikava skup mogućih svetova, koji se razmatraju kao aktualni, u skup istinosnih vrednosti). Ukoliko bi postojali «reakcijom omogućeni pojmovi», onda bi iskazi poput «Kasini su ovalni», bio analitičan (pojmovno nužan), i imao bi nužnu primarnu intenziju, ali ne bi bio saznat *a priori*, jer je za njegovo saznanje potrebna percepcija ili imaginacija.³³

Ovaj primer predstavlja jedan od brojnih pokušaja da se ponudi ono što se naziva «teza jake nužnosti» (*the strong necessity thesis*) prema kojoj postoje iskazi koji tvrde identitet dva pojma koja imaju nužnu primarnu i nužnu sekundarnu intenziju, ali koji su, usled njihove pojmovne nezavisnosti, *a posteriori* saznati.

Ipak, Čalmers je na ubedljiv način pokazivao da nuđeni primeri jakih nužnosti ili izražavaju kontraintuitivne tvrdnje ili da, u najboljem slučaju, nisu jasni. Tako, na primer, u skladu je sa tezom jake nužnosti i stav Sidnija Šumejkera (*Sidney Shoemaker*) prema kome su fizički zakoni metafizički nužni,³⁴ kao i stavovi nekih teista koji smatraju da Bog nužno postoji ali da to nije apriorna istina.

Što se Jablovog primera tiče, Čalmers smatra da «Kasini su ovalni» ili nije *posteriori* saznat ili nema nužnu primarnu intenziju. Prema Čalmersu, pojam *ovalno* je u potpunosti određen matematičkom definicijom, te je stoga iskaz «kasini

31 Prema francuskom astronomu Đan Domeniko Kasiniju koji je proučavalo nebeska tela i oblik njihovih putanja.

32 Najobimniji prikaz takve teorije može se naći u Chalmers, D., «Foundations of Two-Dimensional Semantics», in: Garcia Carpintero and Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics*, New York 2006, pp. 55-140.

33 Yablo, S., «Coulda, Woulda, Shoulda», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, str. 467-469.

34 Vidi Shoemaker, S., «Causal and Metaphysical Necessity», *Pacific Philosophical Quarterly* 79, 1998, pp. 59-77. Kritika takvog stanovišta može se naći u: Fine, K., «Varieties of Necessity», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, pp. 253-281. kao i Sidelle, A., «On the Metaphysical Contingency of Laws of Nature», *ibid.* pp. 309-335.

su ovalni» aprioran. Ipak, ako dozvolimo (koristeći se principom blagonaklonosti) da je takav iskaz aposterioran, odnosno, ako dozvolimo da se može naći sličan primer koji bi služio istoj svrsi, onda takav iskaz ne bi imao nužnu primarnu intenziju.

To je iz razloga što bismo tada primarnu intenziju ovakvog identiteta mogli razumeti na uobičajen način koji podrazumeva da u nekom svetu w_1 kasini-oblikovani predmeti uzrokuju reakcije karakteristične za slučajeve u kojima nam se prikazuju ovalni predmeti.³⁵ U tom slučaju bismo sintagmu «svet koji se razmatra kao aktualan» (*world considered as actual*), koju su uveli Martin Dejvis i Lojd Hamberstoun, mogli izraziti u formi *indikativnog* kondicionala: «ako je svet w_1 aktualan, onda kasini su ovalni», i takav kondicional bi bio *a priori* saznat.

Na taj način, iskaz «Kasini su ovalni» bi imao moguću, ali ne i nužnu primarnu intenziju, jer bi bilo moguće da u nekom drugom svetu w_2 , koji se razmatra kao aktualan, pojmovi *kasini* i *ovalno* ne budu identični. Time «ključna teza» ostaje sačuvana i ostaje otvoren prostor za izgradnju epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike.

Iz ovoga se može izvesti da ni drugu premisu Getijeovog argumenta ne treba čitati kao protivčinjenički kondicional za koji ne bismo mogli reći niti da je *a priori* niti *a posteriori* saznat. Na taj način se Getijeov argument može shvatiti kao slučaj apriornog zaključivanja.³⁶

Ukoliko Čalmersov projekat ima izgleda na uspeh, čitava jedna dimenzija apriornog znanja bila bi rezervisana za filozofiju. Iz toga bismo, nadalje, u slučaju pojmova koji se odnose na fenomenalne aspekte svesti (*phenomenal concepts*), imali direktan pristup u drugu (sekundarnu) dimenziju modalnosti kojom bi se bavio naučni esencijalizam.

Sličnu ideju, na nešto drugačiji način, koristi i Džordž Biler uvodeći pojam «semantičke stabilnosti» prema kojem bi «neki izraz bio semantički stabilan akko bi, nužno, u svakoj jezičkoj grupi, koja se nalazi u epistemičkoj situaciji koja je kvalitativno identična sa našom, takav izraz značio istu stvar».³⁷

Semantički stabilni izrazi su oni u kojima spoljašnje okruženje ne utiče na njihovo značenje. Bilerova ideja je da upravo filozofija, kao i ostale apriorne discipline, poput matematike i logike, prvenstveno imaju posla sa semantički stabilnim izrazima.

35 Chalmers, D., «Does Conceivability Entails Possibility?», in: Gendler, T. and Hawthorne, J., (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford 2002, str. 190-191.

36 Vidi Chalmers, D. and Jackson, F., «Conceptual Analysis and Reductive Explanation», *The Philosophical Review* 110, 2001, pp. 315-361.

37 Bealer, G., «A Priori Knowledge and Its Scope in Philosophy», *Philosophical Studies* 81, 1996, p. 134. Takođe vidi Bealer, G., «Philosophical Limits of Scientific Essentialism», *Philosophical Perspectives* 1, 1987, pp. 289-365.

Na taj način se može tvrditi Teza o autonomiji filozofije, prema kojoj se centralna filozofska pitanja mogu rešavati filozofskim istraživanjem koje ne počivaju suštinski na naučnim rezultatima, kao i Teza o autoritetu filozofije, prema kojoj je, u slučajevima u kojim filozofija i nauka teže da daju odgovor na ista pitanja, filozofija u načelu u stanju da ponudi pouzdaniji odgovor.³⁸ To je, između ostalog, zbog toga što naučni rezultati u velikoj meri zavise od eksperimenata koji su zasnovani na percepciji, dok su misaoni eksperimenti u filozofskom istraživanju zasnovani na našim modalnim intuicijama, koje, prema Bileru, treba da imaju status svedočanstva. Jedno «obuhvatno teorijsko sistematizovanje»³⁹ filozofskih intuicija u načelu daje jednoj filozofskoj zajednici epistemički autoritet nad naučnom zajednicom prilikom rešavanja zajedničkih problema.

Bez obzira što se Čalmersova i Bilerova koncepcija u mnogim važnim segmentima razlikuju,⁴⁰ zajedničko za obe je da pružaju ozbiljan podsticaj da se sačuvaju naše početne intuicije vezane za shvatanje filozofije (pa i matematike) kao apriorne discipline koja se u dovoljno bitnoj meri razlikuje od naučnog i zdravorazumskog pristupa rešavanja problema.

Imajući sve ovo u vidu, možemo reći da filozofi ne moraju da ograničavaju svoje ambicije u meri u kojoj ih danas Vilijamson ograničava. Niti, pak, moraju da osećaju previše veliku potrebu za identifikacijom sa naučnim ili zdravorazumskim načinom istraživanja. Domen apriornog znanja, koji bi predstavljao korpus mnogih osnovnih filozofskih istina, sasvim komotno može da ostane nedirnut.

Duško Prelević
Filozofski fakultet, Beograd

38 Bealer, G., "A Priori Knowledge and Its Scope in Philosophy», *Philosophical Studies* 81, 1996, p. 121.

39 Ibid. p. 131.

40 Za Bileru se može reći da zastupa umereni racionalizam, odbacujući, na primer, argument na osnovu zamislivosti zombija kao nedovoljan da se opovrgne Teorija identiteta, a ideju dvodimenzionalne semantike kao suvišnu prilikom dokazivanja, dok su Čalmersove ambicije znatno veće.